

Az *Iris aphylla* subsp. *hungarica* (W. et K.) Hegi újabb előfordulása a Zempléni-hegységben

Marschall Zoltán

*Eszterházy Károly Főiskola, Növénytani Tanszék
H-3301 Eger*

Bevezetés

Az *Iris aphylla* Lam. jellegzetes pontusi-pannoniai flóraelem. A Délkelet-Európában összefüggő populációi szigetszerűvé válnak és ezzel együtt több alfajra különülnek. A Kárpát-medencében és Nyugat-Ukrajnában az *Iris aphylla* subsp. *hungarica* (W. et K.) Hegi előfordulása bizonyított. Hazánkban ez a ritka fokozottan védett taxon a Tokaj-Zempléni hegyvidéken a tokaji Kopasz-hegyen, Bodrogkeresztúr, Mád, Tállya, Abaújszántó és Sátoraljaújhely közelében fordul elő, ahogy az már ismert az 1900-as évek elejétől (Jávorka 1924–1925, Margittai 1928, Soó 1973, Simon 1992). Magyarországon állományai ismertek még a Nyírség, a Cserehát területén, valamint újabban Putnok közelében is.

A bemutatandó újabb lelőhely a Zempléni-hegység Hegyalja kistáján fekszik, Erdőbénye községtől DNY-i irányban, egy kilométerre a település déli határától az úgynevezett Barnamáj-hegy gerincén. A Magyar Természet-tudományi Múzeum Növénytárában megtalálható herbáriumi adatok bizonyítják jelenlétét a szomszédos Vár-hegy és Erdőbényefürdő területén, és mivel az ismert lelőhelyek domborzati és kitettségi adottságaik hasonlóak a Barnamáj-hegy vizsgált területéhez, ezért az állomány potenciális előfordulása várható volt.

A Hegyalja DK-i részén található terület része hazánk egyik méltán híres Tokaj-Hegyalja történelmi borvidékének. Itt tehát a szőlőtermesztés a tájképet elsődlegesen meghatározó tényező, ezért az egykori erdős-sztyepp vegetáció helyén jelentős részben szőlőültetvényeket, valamint azok különböző szukcesszionális stádiumában lévő maradványait találjuk.

Az egykori szőlőterületek felhagyását részben történelmi, részben természeti katasztrófa (filoxéravész) eseményei, valamint a művelési szempontból kedvezőbb alacsonyabb tengerszint feletti részek hasznosítására történő áttérés lehetőségei indokolták. Az előbbiekhöz jelentősen hozzájárult az alapkőzetten kialakult sekély termőtalaj erodálódása.

Anyag és módszer

2002 júliusában végeztünk flóra- és vegetációtanulmányokat a területen az „Erdőbénye Barnamáj-andezit” védnevű bányaterület ökológiai állapotfelmérés program keretén belül. Ekkor történt az *Iris aphylla subsp. hungarica* vegetatív állapotban lévő töveinek azonosítása, valamint a terület vegetációjának elsősorban természetvédelmi szempontú értékelése (Marschall és Varga 2002). A következő év, 2003 májusában reprodukív, virágzó egyedekről is sikerült dokumentumot szerezni (Szügyi J. 2004).

Eredmények

A vizsgálat idején az itt megtalált kb. 35-40 tő *Iris aphylla subsp. hungarica* előfordulását a térségről megjelent szakirodalmi adatok nem említik. A Barnamáj-hegy gerincén előforduló természet szerű gyep, amelyben a fokozottan védett taxont találtuk, fajkompozíciója alapján az erdős-puszta rét (*Campanulo-Stipetum tirsae*) növénytársulásra emlékeztet. A felhagyott és helyenként jelenleg is művelt szőlőparcellák szegélyében kialakult cserjés mentén keskeny sávban, majd a terület D-i és DK-i oldalán kiszélesedve találjuk az egykori sztyepp vegetáció nagyrészt másodlagosan kialakult gyepjét.

A társulást kijelölő domináns növényként kisebb-nagyobb foltokat alkot a *Festucion rupicolae* és *Festucetalia valesiaceae* cönológiai fajcsoportba tartozó *Festuca rupicola*, *Poa angustifolia*, valamint az *Inula hirta*, *Verbascum phoeniceum*, *Scabiosa ochroleuca*. A tavaszi és nyáreleji időszakban különösen virág gazdag sztyepprére jellemző fajai a következők: *Rosa gallica*, *Campanula bononiensis*, *Filipendula vulgaris*, *Peucedanum cervaria*, *Adonis vernalis*, *Iris variegata*, *Rosa gallica*, *Pulsatilla sp.* A vegetatív állapotban történő pontos faji azonosítását nem tudtuk elvégezni, közlése ezért nemzetség (*Pulsatilla* genus) szintű.

A vizsgált rész legértékesebb növényfaja a vegetatív állapotában azonosított, kiemelten védett magyar nőszirmos képviseli a terület tényleges botanikai és természetvédelmi értékét.

A kontinentális flóraelemekben gazdag, sáv szerűen húzódó erdős-sztyepprére jellegű növénytársulást erősen degradált vegetációs egységek szegélyezik. Ezekben számos olyan faj található, mely erős kompetíciós képességgel, stressztoleranciával bír, így ezek agresszív terjedése a jövőben veszélyeztetheti a botanikai értékeket képviselő fajok élőhelyét.

A nitrogénban és humuszban szegény kőzetmáladékon jelentős részben siskanádtippanos gyepek (*Calamagrostietum epigeii*), valamint az egykori parcellák határában kisebb-nagyobb áthatolhatatlan töviskes cserjések (*Pruno spinosae-Crataegetum*) alakultak ki, melyek közvetlenül érintkeznek az általunk kiemelten vizsgált szárazgyeptársulással. A cserjésekkel részben keverve, helyenként önálló maradványfolt-mozaikokat alkotnak a melegkedvelő tölgyesek (*Corno-Quercetum*) növényfajai.

A területet legnagyobb részét a *Calamagrostis epigeios* kiterjedt gypjei borítják (*Calamagrostietum epigeii*). A táj arculatát is tulajdonképpen ez a növényfaj határozza meg. Az erős kompetíciós képessége, valamint igen hatékony szaporodási stratégiája következtében főleg a szárazabb területeken vagy a lombkoronaszint hiánya miatt kiszáradó termőhelyeken állományai állandósultak akadályozva a visszaerdősülést és az eredeti sztyepp növényzet visszatelepülését.

Fajkészlete szegényes, összefüggő szövedéket alkotó állományát csak helyenként törik meg főleg gyomfajokból és zavarást tűrő és száraz gyeppajokból álló mozaikok. Ezek közül a *Cirsium arvense*, *Cichorium intybus*, *Carlina vulgaris*, *Tanacetum vulgare*, *Linaria vulgaris*, *Rosa canina* agg., *Rubus fruticosus* agg. említhetők. Az összefüggő tippanosban csak elvétve találjuk meg az eredeti sztyepp vegetációmaradványait. Ide sorolhatjuk az *Acer tataricum*, *Campanula bononiensis*, *Dianthus pontederiae* fajokat.

A másik a terület tájképét és növénytakaróját meghatározó nagyobb kiterjedésű egység a melegkedvelő tölgyes (*Corno-Quercetum*) maradványfoltokkal kevert töviskes cserjés (*Pruno spinosae-Crataegetum*). A helyenként áthatolhatatlan társulás az egykor művelt, évtizedek óta felhagyott, valamint a jelenleg is hasznosítás alatt álló szőlő- és gyümölcsös kultúrák parcelláinak határában alakult ki. A fás szárú fajok tömegét a *Prunus spinosa*, *Crataegus laevigata*, *Rosa canina* alkotja. Gyepszintjében, ahol a néhol százszázalékos borítottság fellazul, a nádtippanos zavarástűrő növényeit találhatjuk. A terepbejárás során, már amennyire sikerült behatolni az előbbieken jellemzett növényzeti típusban botanikai és természetvédelmi szempontból egy említésre méltó növényfajt sikerült megtalálni, az egykori erdős-sztyepp vegetáció szegélycserjéseit alkotó törpemandula *Amygdalus nana* néhány sarját.

Összegzés

A rövid tanulmány elsősorban dokumentálni kívánja az *Iris aphylla* subsp. *hungarica* előfordulását az Erdőbénye közelében fekvő Barnamáj-hegy gerincén.

Felhasznált irodalom

- JÁVORKA, S. (1924–1925): Magyar Flóra. Studium, Budapest.
- MARGITTTAI, A. (1928): Az *Iris hungarica* (W. et K.) újabb termőhelyei. MBL. XXVII. 17–18.
- MARSCHALL, Z.–VARGA, J. (2002): Az „Erdőbénye Barnamáj-andezit” védnevű bányatelek ökológiai állapotfelmérése. Kutatási jelentés.
- SIMON, T (1992): A magyarországi edényes flóra határozója – Harasztok – Virágos növények. Tankönyvkiadó, Budapest.
- SOÓ, R. (1973): A Magyar flóra és vegetáció rendszertani és növényföldrajzi kézikönyve. V. Akadémiai kiadó, Budapest, 692.
- SZÜGYI, J. (2004): Barnamáj-hegy (Erdőbénye, Zempléni-hegység) növényzeti felmérése. Szakdolgozat, Eszterházy Károly Főiskola Növényzeti Tanszék.